

תערובת קטניות

עיון ושאלות בספרו של הרב איל בן דוד "ללא חשש קטניות"

נועם ברנפלד שיעור ה'

הקדמה

נושא הקטניות בפסח הוא נושא רגיש אצל אחינו האשכנזים. מנהג אשר גורם להסתובב זמן רב בחנויות במטרה למצוא מוצרים שכתוב עליהם "ללא חשש קטניות". במאמר הבא נעסוק בדין תערובת קטניות בהרחבה. נראה שיתכן והם עושים לעצמם חיים קשים, ואולי גם חלק מהמוצרים שנחשבים "לאוכלי קטניות בלבד" - מותרים גם לאשכנזים. המאמר יתבסס בעיקר על פרק אחד מספרו של הרב איל בן דוד "ללא חשש קטניות". הספר עוסק כולו בנושא הקטניות, והפרק המדובר עוסק בנושא תערובות.

ביטול הקטניות בתבשיל בדיעבד

בגמרא בפסחים (ל' ע"א) מובא שבפסח חמץ אוסר בכל שהוא, וכך גם נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים תמז, א). בסעיף ב' נפסק שבערב הפסח, משש שעות עד הלילה, החמץ בטל. ההבדל ביחס לחמץ בזמנים אלו הוא שבערב הפסח החמץ אסור בלאו ובפסח עצמו בכרת. לכן ניתן להסיק מכאן שקטניות, שלכל היותר איסורן מדרבנן, בטלות. כן פסק 'תרומת הדשן' (קיג) וכך פסק הרמ"א (תנג, א):

אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה... אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל. הגה: ויש אוסרים. והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. **מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל.** וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואינן אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית...

אך האם בטלות ברוב או בשישים?

ה'חך יעקב' מדייק בדברי הרמ"א ו'תרומת הדשן' שיש ביניהם מחלוקת לגבי הביטול. הרמ"א כתב שאינו אוסר, בלי שום הגבלה, ולכן בטל ברוב. ו'תרומת הדשן' כתב שבמשהו אינו אוסר - ומזה ה'חך יעקב' שבשישים אוסר.

בעל היחק יעקב' עצמו מקל כיוון שגם ככה איסור קטניות הוא חומרה בעלמא. וכן פסק בשו"ע הרב וכן הי'משנה ברורה' (שם ט):

תוך התבשיל - ומיירי שיש על כל פנים **רוב בהיתר** דאם לא כן לא מיקרי תערובות כלל והוי כאוכל תבשיל מקטניות עצמה.

אמנם נראה כי יש סתירה בדברי הרמ"א עצמו, כי בסימן תס"ד (א) מחמיר בחרדל שהתערב לפני הפסח, ולא בטל ברוב:

הגה: והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח, אפילו נתערב קודם פסח, דהוי כמיני קטניות שנוהגין בו איסור.

היחק יעקב' מביא כמה תירוצים שמתוכם נוכל גם לחדד את הגדרת איסור תערובת קטניות:

א. בסימן תס"ד מדובר שהחרדל ניכר, וכידוע אם האיסור ניכר בעין אינו בטל.

ב. במקרה זה החרדל **מעמיד** את היין במתיקותו, ולכן יש גדר של מעמיד שלא בטל. אמנם בעל שו"ת 'שאלת שלום' (א, יד) דוחה אפשרות זו כיוון שהחרדל רק מונע מהיין לתסוס ולא מוסיף לו שום דבר.

ג. בסימן תס"ד מדובר בביטול איסור לכתחילה (עוד לפני הפסח). בהמשך, נתמקד בדין זה, כיוון שיש לו הרבה נפקא מינות לדין תערובת קטניות. גם את התירוץ הזה דוחה הישאלת שלום' ואומר שאין פה ביטול איסור לכתחילה כיוון שביטול עוד כשהיה בהיתר (לפני הפסח), ועוד שלא הייתה כוונתו בביטול איסור אלא רק למנוע את התסיסה (בהמשך נתמקד גם בשתי אפשרויות אלו ונראה שגם הן כנראה נתונות במחלוקת).

למרות דברי הישאלת שלום' נראה כי גם הטי"ז (תסד, א) תירץ כאפשרות השלישית של היחק יעקב' ומבדיל בין לכתחילה לדיעבד:

אפילו נתערב קודם הפסח. **היינו לכתחילה אבל בדיעבד אין אוסר התבשיל** וכן מותר להשהותו עד אחר הפסח אם יש לו חרדל העשוי לטבל בו בלא קמח כי אין בו חימוץ כלל רק חומרא בעלמא והרוקח כתוב בהדיא שאוכלין חרדל בפסח רק שלא יהא טחון בקערה של חמץ.

וכן פסק בשו"ע הרב (תסד, ב) כתירוץ א' ו- ג' של היחק יעקב':

וכבר נתבאר בסימן תנ"ג המנהג במדינות אלו שלא לאכול כלל חרדל בפסח מטעם שנתבאר שם ואפילו אם קודם הפסח כתשו וטחנו ועירבו עם יין אף על פי כן אין

אוכלין אותה בפסח **דכיוון שהחרדל הוא עיקר והוא ניכר** ונראה אין זה נקרא תערובת שמתירין אותו אפילו בתוך הפסח כמו שנתבאר שם **ועוד שלא הקילו אלא בהתערובת שנעשה מאיליו אבל המערב בידיים כדי לאכול התערובת בפסח אין מתירין לו לאכלה.**

ויכול להיות שגם מה'משנה ברורה' (תסד, ו) משמע שיש בעיה בעירוב לכתחילה:

אפילו נתערב וכו' - אין רוצה לומר שנתערב עם קמח דבזה פשיטא דאסור מה לי קודם פסח או בפסח אלא רוצה לומר דנתערב עם יין והרבנותא דאף על גב דבשעת עירוב כותשין אותו ואינו נראה כקטניות כשנכנס הפסח **אפילו הכי אסור ומכל מקום בדיעבד אם נפל חרדל לתבשיל אינו אוסר.** וכן מותר להשהות חרדל עד אחר הפסח כיון שהוא בלי קמח. ויין שניתן בו חרדל בעודו תוסס כדי שיעמוד במתיקותו ולא יתקלקל מותר לשהותו אבל לא לשתותו.

וכן ה'אליה רבה' (תסד, א) גם הביא את תירוצים ב' ו- ג' של ה'חך יעקב'.

למרות כל זאת מחבר הספר הרב איל בן דוד אוחו בדחיות ה'שאלת שלום', ומסתמך על תירוצו הראשון של ה'חך יעקב' ולא מקבל את התירוץ השלישי שאותו דווקא מאמצים רוב הפוסקים.

לסיכום: מוסכם כי קטניות בטלות ברוב בדיעבד. אם עירב לכתחילה נראה שזה אסור, אם כי צ"ע.

קניית המוצר - לכתחילה או בדיעבד

דיון נוסף שקשור לעניין התערובת, בהנחה שאסור לבטל לכתחילה קטניות - האם קניית מוצר נחשבת כלכתחילה או כדיעבד?
לשאלה זו נפקא מינות גם להרבה נושאים אחרים, כגון בישול היתר בתנור ביחד עם איסור (שלכתחילה אסור בדיעבד מותר) ועוד.

הרמ"א מביא בספרו "תורת חטאת" (כלל ל"ה) מחלוקת לגבי פת גוים שנאפתה בתנור עם היתר, ובהקשר של 'סתם כליהם' של עכו"ם, ולשם כך נקדים:

כל מאכל היתר שנאפה באותו תנור עם איסור - נפסק שלכתחילה אין לבשל כך ובדיעבד מאכל ההיתר מותר, מכיוון שבדיעבד "ריחא לאו מלתא". לדוגמה: אסור לבשל בשר ודגים באותו תנור, אבל בדיעבד המאכלים לא נאסרים. במקרה שלנו הרמ"א מביא מקרה בו אפו (לכתחילה) מאכל היתר באותו תנור עם פת עכו"ם (האסור מדרבנן).

עניין שני הוא 'סתם כליהם' - ישנו כלל ש"נותן טעם לפגם מותר" **בדיעבד**. כלומר, אם בישלתי היתר בתוך סיר שאינו בן יומו (הכוונה שלא בושל בו בעשרים וארבע השעות האחרונות) בדיעבד המאכל מותר. בנוסף לכך ישנו כלל שסתם כלי עכו"ם אינן בני יומם, לכן אם בישלתי בכלי עכו"ם (**בדיעבד**) האוכל מותר.

הרמ"א (תורת חטאת לה-לו) דן בשאלה - אם קניתי מהגויס מאכל היתר שבושל בתנור עם פת עכו"ם (כמובן מדובר כשלא חל על המאכל בעיית בישול עכו"ם), האם זה נחשב כלתחילה ואסור או כדיעבד ומותר? וכן אם קניתי מאכל מהגוי (שמצד עצמו הוא כשר, ואין בעיית בישול גויים) האם אסור לי לאכול כי זה נותן טעם לפגם לכתחילה, או שזה נחשב בדיעבד?

וכתב האגור בשם מהר"י מולין דאם אפה עכו"ם פת בתנור עם דבר איסור אסור לקנות אותו פת דהוי **כלתחילה** אבל אם אין לו פת אחר כל כך מותר לקנות מזו עכ"ל מיהו בהג"ה **שערי דורא** משמע דדבר הנעשה בידי עכו"ם **מותר** לקנות ממנו דהא **לא מיקרי לכתחילה** וכן כתב השערים סימן נ"ט **וטוב להחמיר במקום שאין צריך לו כל כך כדברי מהר"י מולין ומכל מקום המנהג להקל לקנות מן העכו"ם** דברים המבושלים בכליהם שאין בהם משום בישולי עכו"ם הואיל וסתם כליהם אינן בני יומא ואף על גב דנותן טעם לפגם לכתחילה אסור לא חשבינן הקנייה לכתחילה לכן נוהגין היתר פה קראקא לקנות האגוזים של מים שמבשלים העכו"ם או שאר דברים שאין בהן משום בישולי עכו"ם.

המהר"י מולין מחמיר אלא אם כן אין לו משהו אחר, השערי דורא מקל בזה, והרמ"א מכריע שטוב להחמיר כדעת המהר"י מולין, אמנם המנהג הוא להקל בנושא זה. ובעניין תערובת קטניות - מחבר הספר הרב איל בן דוד מקל בנושא - סוף סוף לפי הרמ"א המנהג להקל, וקל וחומר שיש מקום להקל בקטניות שלא חמורות כנותן טעם לפגם ופת עכו"ם, שהרי לאיסור קטניות אין מקור בגמרא.

ה'מנחת יעקב' (על התורת חטאת שם סעיף ב) מסיק מתוך דברי הגמרא בעבודה זרה (ל"ט ע"א) שמדובר בקנייה וכתוב מותר - לכתחילה. המשנה שם דיברה שמותר לקחת דבש מהגויס (לקנות - לכתחילה) והגמרא מסיקה שאפילו מצד גיעולי נכרים (האיסור הבלוע בכלים) יהיה מותר, כי סתם כליהם אינם בני יומם. משמע שמשתמשים בהיתר הזה לכתחילה כשמדובר בקנייה מהגויס. ומביא גם בשם הרשב"א במפורש שמותר לקנות לכתחילה דברים אלו שההיתר שלהם הוא בדיעבד:

וכן כתב הרשב"א בתשובה ס"ס תצ"ו וז"ל **מותר** לקנות השמן והדבש והמרקחת ואין חוששין לזליפתן של כלים היינו משום דסתם כליהן אינם בני יומן **ונותן טעם לפגם מותר דיעבד עכ"ל**.

עוד מוסיף הימנחת יעקבי ואומר שיכול להיות שהמהר"י מולין החמיר דווקא בלחם כי לחם צריך הרחקה טפי.

ובעיון בדרכי משה הקצר (קח, ג) נראה כי דעת הרמ"א די ברורה בנושא שקנייה נחשבת כדיעבד:

ולקנות מן הגוים מקרי דיעבד כמו שיתבאר לקמן סימן קי"ג וקי"ד וקכ"ב וכן פסק בהגהות שערי דורא.

אמנם בהגהותיו (יורה דעה קח, א) כתב את הדין שהביא בתורת חטאת - בפת יהיה מותר לקנות רק אם אין לו פת אחרת. אבל על זה מעיר הפרי מגדים שכל זה לעניין לחם, לעניינים אחרים כגון נותן טעם לפגם הקנייה תחשב דיעבד גם אם יש דברים אחרים ברווח. וכן היפרי חדש הביא שדין זה הוא רק בפת בגלל בעיית פת עכו"ם, אבל אם היה פת ישראל פשיטא שחשיב דיעבד. וכן הביא בחוות דעת שהמנהג להקל בסתם כליהם. ובשו"ת 'שבט סופר' (סימן נג) מקל בנותן טעם לפגם ומביא כן בשם הרדב"ז ורשב"א. ובשו"ת 'ביע אומר' (חלק ד אורח חיים א) הביא הרב עובדיה זצ"ל את הדעה המקלה ברמ"א בכמה מקומות.

העולה מכל זה, שיש מקום גדול להקל, במיוחד בקטניות, לקנות מוצרי תערוכת קטניות (כדוגמת שוקולד שמעורב בו שמן סויה וכד'), ובמיוחד במוצרים שהקטניות שבהם הם שמני קטניות מסוגי קטניות מפוקפקים (כגון שמן סויה). ועוד שרובם ככולם של המוצרים מתבטלים עוד לפני שמוגדרים איסור, ונעסוק בזה בהמשך.

ביטול איסור לכתחילה

אין זה חד משמעי לומר שאסור לבטל קטניות ברוב לכתחילה, שהרי איסור קטניות הוא רק מדרבנן, וכעת נראה שיש היתר לבטל איסור דרבנן אפילו לכתחילה.

הגמרא בביצה (ד' ע"ב) דנה לגבי ענפים שנשרו (מוקצה) לתוך התנור. הדין הוא שמוסיף עליהם עצים מוכנים וכך מבטל את המוקצה ברוב. שואלת הגמרא - והרי אסור לבטל איסור לכתחילה?! עונה הגמרא "הני מילי בדאורייתא, אבל בדרבנן מבטלין". ממשיכה הגמרא ושואלת והרי מוקצה זה דבר שיש לו מתירין (הכוונה שעתיד להיות מותר - במוצאי יום טוב) וכל דבר שיש לו מתירין אפילו שהוא מדרבנן הוא לא מתבטל?! זה נכון רק אם האיסור ניכר, אבל כיוון שכאן העצים לא ניכרים - מותר.

יוצא מפשט הגמרא שמותר לבטל איסור דרבנן לכתחילה, וכך באמת פסק הרשב"א (תורת הבית הארוך ד, ג):

ומיהו באיסורין שעיקרן מדרבנן כגבינה של עובד גילולים וכיוצא בה אם נפלה לפחות מששים מרבה עליה לכתחילה ומבטלה.

כך באמת מובא בספר על פי הרב איל בן דוד, אמנם הוא השמיט חלק חשוב מפסק הרשב"א כמה שורות אחר כך:

ודווקא בשנפל איסור לתוך היתר ואין בהיתר כדי לבטלו כההיא דעצים שנפלו לתוך התנור אבל ליטול איסור דרבנן ולערב בהיתר מרובה כדי לבטלן לא.

כלומר מותר לבטל לכתחילה רק כשהמציאות היא דיעבד, **כשנפל**, אבל אסור ליצור מציאות כזו בה אצטרך לבטל - אסור להכניס מראש איסור לתוך היתר.

הרב איל יתייחס לנושא בהמשך ובעז"ה נדון בזה בהמשך המאמר.

הרא"ש בסוגיה זו (א, ח) קצת יותר מחמיר וכותב שביטול איסור דרבנן לכתחילה מותר רק כשאינו ניכר. לכאורה נראה מדבריהם שיהיה מותר לבטל קטניות לכתחילה. כך באמת פוסק ה'פרי חדש' (תנג, א):

מסתברא דכיוון דאיכא רוב היתר מבטלי, דלא עדיף מחלת חוץ לארץ שמבטלה ברוב ואוכלה.

וכן הסכימו לדעתו ר' יצחק אלחנן ספקטור (שו"ת באר יצחק יא) והמרחשת (סימן ג). אמנם 'ערך השלחן' (תנג, ב) חולק ואוסר לבטל קטניות לכתחילה וכן הראי"ה קוק באורח משפט (עמוד קכא). וצריך לדון למה לדעת האוסרים, דין קטניות שונה ממה שהביאה הגמרא בביצה, וכן למה לא דומה לחלת חוץ לארץ.

את האוסרים ניתן לתרץ די בקלות - מה שדובר בגמרא בביצה זה מצב דיעבדי, העצים כבר נפלו לאש, אבל להכניס איסור בפועל לא אמרו. אמנם הגמרא הביאה את ההלכה שמותר לבטל איסור לכתחילה בדרבנן, אבל אם נדייק נוכל לומר ש"לבטל" אין הכוונה לקחת את האיסור ולהכניסו לרוב היתר, אלא לגרום לו להיות בטל על ידי ריבוי ההיתר כמו הדוגמה של הגמרא שם. לגבי חלת חוץ לארץ, לפי הבנת הגמרא (בכורות כ"ז ע"א) משמע שדין ביטול של תרומת/חלת חוץ לארץ הוא מיוחד ולא נובע דווקא מדין של ביטול איסור דרבנן לכתחילה, אלא דין נפרד בפני עצמו. אפשר לומר שבעיית ביטול לכתחילה היא רק כשמבטל **איסור** אבל אין שום בעיה בביטול של החלה בחולין, לא הכנסתי איסור להיתר, כי החלה

לא מוגדרת כאיסור. גם בנושא זה ניגע בהמשך - ביטול הקטניות לפני הפסח, והכוונה בביטול.

למרות דעות ה'פרי חדש', באר יצחק והמרחשת שהתירו לבטל לכתחילה קטניות ברוב, ראינו בתחילת המאמר כמה וכמה דעות שאוסרות ביטול קטניות ושכל ההיתר הוא בדיעבד, ונציג אותן שוב:

- א. הי'חק יעקב' שהביא כאחד מהתירוצים בסתירת הרמ"א את עניין לכתחילה/בדיעבד, שלכתחילה אסור לבטל בידיים.
- ב. הט"ז (תסד ס"ק א) גם מתרץ שאם נתערב לפני הפסח אסור **לכתחילה**.
- ג. בשו"ע הרב (תסד, ב) גם הביא שהמערב בידיים לא מתירים לו לאכול.
- ד. משמע גם מהמשנה ברורה (תסד ס"ק ו) שרק בדיעבד מותר.
- ה. ה'אליה רבה' גם הביא את תירוץ הי'חק יעקב'.

נוסף על אלו הבאנו גם את הראי"ה קוק והרב יצחק טייב ב'ערך השולחן', ויוצא מכולם שאין לבטל קטניות לכתחילה.

הכוונה בביטול

עוד דיון בהקשר ביטול הקטניות נוגע גם בשאלת **הכוונה בביטול**.

ה'שולחן ערוך' (יורה דעה פד, יג) פוסק בדין נמלים שנפלו לתוך דבש:

דבש שנפלו בו נמלים, יחממנו עד שיהיה ניתך, ויסננו.

כלומר, מחמם את הדבש עד שיבטל את טעם הנמלה בדבש (אמנם את הנמלים עצמן מסננים החוצה). והרי זה ביטול איסור לכתחילה?! מסביר הש"ך (שם לח):

ואין זה משום מבטל איסור לכתחילה שאסור כדלקמן סימן צ"ט שאין כוונתנו אלא לתקן הדבש, כן כתב האורחות חיים.

כיוון שכל **הכוונה** כדי לתקן את הדבש זה מותר. ובבית יוסף הביא טעם זה בשם אורחות חיים, וכן כתב הט"ז (יורה דעה פד, יח). כלומר, אין פה רצון בדווקא לבטל את טעם הנמלים בדבש כדי לטעום טעם נמלים, אלא החימום הוא חלק מתהליך הכנת הדבש.

אמנם ה'נודע ביהודה' (מהדורה קמא, יורה דעה הערות כו) מסתייג ומתיר את הביטול בצורה הזו רק בדיעבד - כשכבר נפל (כמו שראינו בגמרא בביצה). אבל להכניס בידיים איסור ולבטלו, את זה לא התירו:

אלא שלדעתי לא הקילו בזה לערב לכתחילה אפילו בדבר שאין כוונתו לבטל רק אם כבר נתערב אלא שעדיין לא נתבטל והוא עושה איזה דבר ועל ידי זה מתבטל בזה אזלינן בתר הכוונה שאם הכוונה לבטל אסור ואם הכוונה לדבר אחר מותר.

ועל זה העירו בעל שו"ת השואל ומשיבי (ב, סד) ובעל הינחלת צבי (פד, יג) שכנראה נעלמו ממנו דברי הר"ן (על הרי"ף, עבודה זרה ז' ע"א) שמתיר גם לערב ללא כוונת הביטול:

לא נאסר לבטל איסור לכתחילה אלא למי שמתכוין לבטלו כדי ליהנות ממנו הא לאו הכי לא.

הר"ן בדבריו שם מתייחס לדין נתינת שיכר ביין כדי להפיג טעמו. שם מדובר על עירוב לכתחילה ואת זה הוא מתיר כיוון שאין פה כוונת ביטול.

עוד ראיה לכך שאפילו לערב לכתחילה מותר מופיעה בשו"ת הריב"ש (שמט) בנוגע להדבקות קנקני יין בחלב:

אבל כאן היין הנוגע בחלב כבר הוא מתערב עם היין האחר ואין זה כמבטל אסור לכתחילה כיון שאין כוונתו לבטלו ולהנות מן האסור אלא כוונתו לתקן הכלי ולהדביק סדקי.

כיוון שכל הכוונה בחלב היא להדביק את הקנקנים ולא להנות מהחלב בתוך היין - מותר. כראיה לדבריו הוא מביא את דין גיעולי גוים (הכשרת כלים) שהקב"ה ציווה את בני ישראל להגעיל את כלי מדין, ובפשטות הכלים היו בני יומם, כי אם הם לא היו בני יומם לא היו צריכים הגעלה מדאורייתא (למי שסובר שנותן טעם לפגם מותר), ולפי זה יוצא שביטלו איסור לכתחילה - כיוון שיצא הטעם האסור לתוך המים של הגעלה והתבטל. אלא כיוון שכל הכוונה כאן להגעיל, אין בעיה לבטל האיסור.

היפרי חדש (יורה דעה סד, כו) מקשה על ההוכחה של הריב"ש מכלי מדין אבל בעיקרון מסכים עם ההנחה שכיוון שכוונתו להדביק את הכלי - מותר:

אמנם בעיקר הדין כיון יפה שכל שאין כוונתו לבטל האיסור ליהנות בו לא מקרי מבטל איסור.

עוד מקור לכך שהביטול אסור רק עם הכוונה, הוא הטור (אורח חיים תנג):

יש נוהגים לברר החטין אחד אחד מאכילת עכבר ויש אומרים שאין צריך דהוי מי פירות וכתב הוא שאינו דומה למי פירות שהרוק מחמיץ כדתנן לא ילעוס אדם חטים ויתנן על גבי מכתו וכו' ואין להקל ע"כ ונראה שאין לחוש לזה כלל דחששא

רחוקה היא זו לומר שתחמיץ חטה קשה במעט רוק שבפי העכבר דאפילו לתיתה שרי בגמרא אלא שהחמירו הגאונים לאוסרה **ועוד אפילו אם יש בהן נשוכין אינו אחד מאלף ומתבטלין הן כשיטחון ואין כאן מבטלין איסור לכתחילה שאינו טוחן כדי לבטלה.**

לפי זה גם הטור סובר שרק כשכוונתי לבטל אסור, אמנם המקרה המובא כאן הוא לא לערב לכתחילה, אלא לבטל על הצד שאולי כבר יש שם חמץ. אבל כמו שראינו לפי שיטת הר"ן שגם לערב לכתחילה יהיה מותר, לכן אין זה באמת משנה אם נפל כבר איסור או לא.

ופוסק ה'שולחן ערוך' (אורח חיים תנג, ג):

אם לא ביררו החטים מאכילת עכבר, אין בכך כלום.

ובאמת הטי"ז שם מביא את טעמו של הטור, אמנם הרבה מביאים עוד טעמים נוספים להיתר, ובמקרה זה הטעם של הכוונה אינו עומד בפני עצמו.

דיון נוסף באחרונים לגבי דין זה מופיע ב'מגן אברהם' (תמוז, מה), המביא מקרה שמכניסים חלב בהמה או חלב חיטה לתוך יין לבן **כדי שיתבהר**, ובספר 'צמח צדק' כתב להחמיר בזה שמא ישתה עם בשר/ישתה בפסח. אמנם ה'מגן אברהם' עצמו חולק מהטעם שכבר ראינו - אין כוונה לבטל איסור:

ולפי מש"ל אין איסור בדבר **כיון שאין כונתו לערבו כדי לשתותו בפסח או לשתותו עם בשר** אם כן לא הוי ליה מבטל איסור דאין כוונתו אלא לתקן היין וכ"כ ב"י"ד סי' פ"ד גבי דבש שנפלו לתוכו נמלים.

אמנם ה'מגן אברהם' מחמיר כאן **שלא לשתות את היין עם בשר/בפסח** אבל לא מהטעם שלא התבטל, אלא מחשש שמא נשאר חלב/חיטה בעין (כלומר חתיכה שלמה).

לכאורה היה אפשר לומר שמקרה זה הוא מיוחד, מכיוון שמצד הדין באמת אין שום בעיה להכניס חלב/חיטה לתוך היין, כי הם מצד עצמם לא אסורים והשילוב שלהם ביין גם לא אסור, אז לא באמת ביטלנו איסור. אבל מכיוון שהמגן אברהם מביא בדווקא את המקרה של הנמלים, משמע שהוא הדין גם בביטול איסור ממשי.

אם כן ישנה רשימה ארוכה של פוסקים שמתירים "לבטל" איסור כשהכוונה היא אחרת: ר"ן, ריב"ש, טור, ש"ך, ט"ז, 'פרי חדש', 'מגן אברהם' ועוד.

לפי כל האמור לעיל מסיק הרב איל בן דוד שהוא הדין לקטניות - כיוון שלא הכנסנו את הקטניות כדי לבטל אותם, **מותר לכתחילה.**

אלא שזה קצת תמוה, האם לפי זה נגיד שכשאני מכניס איסור לתבשיל אפילו בשביל להטעים אותו זה יהיה מותר?! רק כשאני שם בתורת ביטול זה יהיה אסור!?

ניקח לדוגמה חלב ובשר, האם יש מקום לומר שמותר לשים קצת חלב בסיר של בשר (באופן שיתבטל בשישים) אם אני עושה זאת כדי להוסיף טעם לבשר!?

ועוד, לא מסתבר לומר שהאיסור חל רק כשאני רוצה לבטל לכתחילה, הרי אדם לא ירצה לבטל איסור רק בשביל הביטול עצמו, אלא תמיד יהיה לו מניע אחר.

כראיה נביא את הר"ן שהובא מקודם:

לא נאסר לבטל איסור לכתחילה אלא למי שמתכוין לבטלו **כדי ליהנות ממנו** הא
לאו הכי לא

משמע שכוונת הביטול האסורה היא הכוונה ליהנות מהאיסור! כך גם רואים בדברי הריב"ש לעיל. לפי זה לכאורה יהיה אסור לבטל קטניות בתערובת כיוון שהכוונה היא להוסיף טעם של קטניות.

אלא שהרב בן דוד מסביר שבמקרה של קטניות אין כוונה לטעום טעם **איסור בפסח**, מהסיבות הבאות (מדובר במוצרי מזון):

- א. המוצר מיועד לא רק לפסח, אלא גם לזמנים בהם הקטניות מותרות לכולי עלמא.
- ב. יכול להיות שהמוצר ייאכל על ידי בן עדות המזרח שלגביו זה לא נקרא איסור.
- ג. גם אם המוצר מיועד לפסח, עדיין יכול להיות שהוא ייאכל לפני או אחרי הפסח.

ניתן אולי לצרף לסיבות אלו את העובדה שעל מוצרים המכילים קטניות כתוב "לאוכלי קטניות", דבר המעיד לכאורה שהביטול נעשה בכוונת היתר, ולא על דעת שאשכנזי יאכל אותם (למרות שבפועל יוצא מדין זה שיהיה לו מותר).

בכל אופן לא נראה שבמפעלים מכוונים לבטל על מנת שייהנו מאיסור בפסח, ולכן **ניתן לקחת את דין הכוונה בביטול כעוד סניף להקל**.

ביטול לפני הפסח

עוד סניף להקל טמון בדיון על **חמץ שנתבטל לפני הפסח**. האם ניתן לבטל חמץ לפני הפסח? האם ניתן לומר שכיוון שאין עליו "שם איסור" כרגע, יהיה אפשר לבטלו?

כותב הט"ז (תמוז, ה) :

נראה לי דאם נתערב לח בלח בפחות משישים קודם הפסח דיכול להרבות עליו קודם הפסח עד שיהא שישים כדי שיהיה מותר בפסח ואין בזה משום אין מבטלין איסור לכתחילה וראיה לזה כתבתי בה' סוכה סי' תרכ"ו ס"א.

הט"ז פוסק שמותר לבטל חמץ לכתחילה קודם הפסח כדי לאכלו בפסח (אמנם גם פה רואים שמדובר בדיעבד - אם כבר נתערב). וכן גם דעת ה'עטרת זקנים' (סק"ד), וכן ה'מקור חיים' (ס"ק ל"ט), אמנם הוא מסייג ואומר שאם מבטל על מנת לאכלו בפסח אסור (דעת הב"ח), וכתב גם להתיר ב'חק יעקב' (ס"ק מ"ז). ומדברי אחרונים אלו נראה שמותר לא רק להוסיף היתר כדי לבטל, אלא אפילו להכניס חמץ לכתחילה.

הט"ז מביא כראיה את ההלכה בדין סוכה שמותר ל'בטל' ענפים של אילן שפסולים לסיכוך (באילן שעדיין מחובר לקרקע). והרי אסור לבטל איסור לכתחילה? לכן הוא מתרץ שם (בנוסף לעוד תירוצים שנאמרו) שמדובר לפני החג שעדיין הוא לא מוגדר כאיסור. כך גם בחמץ לפני הפסח, כיוון שעדיין אין עליו שם איסור, מותר לבטלו לכתחילה.

ה'פרי חדש' (תנג, ג) חולק על הט"ז וסובר שאפילו שלכאורה עדיין אין שם איסור על החמץ, זה ייחשב כמבטל איסור לכתחילה :

ויש לומר דכיון שהוא מערבו לבטלו כדי לאוכלו בפסח הרי הוא כמבטל איסור לכתחילה, דאי לא תימא הכי וכי מותר לערב חמץ בשישים קודם פסח לאוכלו בתוך הפסח, אלא ודאי דשאני הכא לפי שאינו טוחן כדי לבטלם.

במקרה זה מדובר על דין ה'שולחן ערוך' שאין צורך לברור את החיטים לפני הפסח מאכילת עכבר, כלומר לא חוששים לזה. אחת הסיבות לכך היא דעת הט"ז שאין עדיין שם איסור, ודעת ה'פרי חדש' היא **שאין כוונתו לבטל**, אלא רוצה רק לטחון חיטים. יוצא מכאן, שאם ניקח את דעת הט"ז יש מקום להקל בלפני הפסח, וגם אם נחמיר כדעת ה'פרי חדש', אז נכנסנו להיתר אחר - בכוונת הביטול (אמנם במוצרי קטניות לא ברורה מה הכוונה בביטולם).

להלכה, כותב ה'משנה ברורה' (תמוז, יא) :

כתבו האחרונים דאסור לערב חמץ לכתחילה קודם הפסח בשישים כדי לאכלו בפסח אבל מותר לערב בשישים כדי לשהותו עד אחר פסח.

וב'שער הציון' (שם קסח) כתב:

טור והב"ח, וכן משמע ב'פרי חדש' סימן תס"ז סעיף א, עיין שם, וכן דעת המגן אברהם בסעיף קטן מ"ה לעיקר דינא, ואף שכתב אחר כך שמכל מקום אין להקל נגד הרשב"א, אין להחמיר בזה, שכמה אחרונים הסכימו להקל, עיין הגר"ז ומקור חיים.

כך נראה, שמותר לבטל חמץ לפני הפסח רק על מנת להשהותו לאחר הפסח, **אבל בשום אופן לא כדי לאכלו בפסח.**

אמנם בסימן תנ"ג (ס"ק ג) מביא ה'משנה ברורה' **שבשעת הדחק** אפשר להקל:

יש אומרים שמותר להוסיף עליהם עוד חטים כשרים כדי לבטלן בששים ולטחון קודם פסח ולא מקרי זה מבטל איסור לכתחילה שאסור כיון דהוא קודם פסח ועדיין לא הגיע זמן איסורו **ורוב הפוסקים אוסרין** דכיוון דמערב אדעתא דלאכול אותם בפסח הו"ל כמבטל בזמן איסורו. **ומכל מקום בשעת הדחק אפשר די ש לסמוך על המקילין.**

וב'שער הציון' (שם ס"ק לא):

עיין בחיי אדם. והטעם, דלהרבה פוסקים ביטול איסור לכתחילה אינו אלא איסור דרבנן ובדרבנן יש לסמוך במקום הדחק על דעת המקילים.

אלא שסעיף זה שונה במקצת ממה שהזכרנו בסימן תמ"ז. כאן מדובר במקרה שהחמץ (או ספק חמץ) כבר נמצא בתערובת ואני מוסיף עליו עוד היתר כדי לבטלו (מצב דיעבדי). אמנם לעיל ראינו עוד אחרונים שמשמע מהם שמותר גם לכתחילה ממש, אלא שבכל אופן ה"ז עצמו דיבר במצב שכבר נפל. לעומת זאת בסימן תמ"ז מדובר על ביטול לכתחילה ממש - לערב את החמץ. שם אין היתר מצד המשנה ברורה אפילו בשעת הדחק. יוצא מכאן שההיתר בשעת הדחק הוא רק אם כבר נפל ולא לערב בידיים.

לאור האמור לעיל מסיק הרב איל בן דוד, שגם אם נחמיר כשיטת ה'פרי חדש' שביטול חמץ לפני הפסח הוא ביטול איסור לכתחילה, כל זה אם מבטל על מנת לאכלו בפסח, ושוב הוא חוזר על הטענה שכיוון שיש למוצרים חיי מדף ארוכים הביטול לא נעשה לפסח ספציפית.

בנוסף לכך אפשר להחשיב זאת כביטול החמץ על מנת להשהותו לאחר הפסח, שראינו לעיל שהמשנה ברורה מקל בזה (על פי האחרונים) **לכתחילה.**

וכעת לדין קטניות, כאמור לעיל, דין קטניות קל לאין ערוך יותר מחמץ, לכן יש יותר מקום להקל בביטולם. בנוסף, הרב בן דוד מביא את חילוק 'נתיבות המשפט' (חושן משפט רלד, ג) שאיסורי דאורייתא הם בחפצא ואיסורי דרבנן הם בגברא, ולפיכך חמץ עדיין יוגדר כאיסור לפני הפסח, בניגוד לקטניות, שכיוון שהם בגברא האיסור לא יחול לפני הפסח. אמנם ההקבלה בין חילוק זה למסקנה לא כל כך ברורה.

סיכום

ראינו שבפשטות, לדעת כולם, הקטניות בטלות בדיעבד אפילו ברוב. אמנם לעניין ביטול לכתחילה בדרבנן הבאנו חמש דעות האוסרות, ולכן נראה באמת שאין לבטל לכתחילה. אמנם הרב בן דוד נוקט בזה דווקא לקולא מכיוון שמפשט הסוגיה והפוסקים על ביטול איסור דרבנן לכתחילה נראה להקל. בכל אופן יש צד **ראשון** להקל.

בנוסף ראינו מדברי הרבה אחרונים שמותר לבטל איסור לכתחילה במידה ואינו מתכוון ליהנות מהאיסור, מתוך כך יש צד **שני** להקל במוצרי קטניות ולסמוך על כך שבמפעלים אין כוונה לבטל את הקטניות על מנת שיאכלו אותם בני אשכנז, כיוון שהמוצר מיועד לעוד אנשים ומיועד גם לאחר הפסח.

גם אם מטעם זה נחמיר, ישנו צד **שלישי** להקל מצד זה שהקטניות עדיין לא מוגדרות כאיסור, שבחמץ התירו בדחק, ובקטניות יהיה יותר מקום להתיר. צד **רביעי** להקל הוא עניין הקנייה, שראינו שהרמ"א מביא שהמנהג להקל ולהחשיב קנייה כדיעבד, וכך קניית תערוכת קטניות תיחשב כביטול בדיעבד המותר.

על פי כל האמור לעיל פוסקים הרב יהודה פריס (תחומין י"ג עמוד 180) והרב רא"ס הכהן (הובא בעלון 'שבת בשבתו') להקל לכתחילה במוצרי קטניות שהרוב הוא היתר:

נלעני"ד שבדור של קיבוץ גלויות יש להעמיד את דין הקטניות על הגדרתו המקורית ולא להוסיף גבובי חומרות. כמו כן יש לנותני הכשרות להורות למפעלים להפסיק לכתוב על כל מוצר שיש בו תערוכת שאינה רוב ואינה ניכרת "לאוכלי קטניות" אלא לפרט את המרכיבים שבמוצר כך שכל אחד יוכל לדעת אם זו תערוכת קטניות האסורה לנוהגים כך.

כמו כן בספר 'ואכלת ושבעת' (הרב אלישיב קנוהל והרב שמואל אריאל, עמוד 305) נכתב להתיר קניית מוצרים שיש בהם תערוכת קטניות בתנאי שהקטניות אינן ניכרות ואינן רוב

כנ"ל (על פי פסיקת הרב דוב ליאור¹), וכן נטה להקל גם הרב יעקב אריאל ("הצופה" פסח תשנ"ו).

אמנם הרב אבינר (שו"ת 'שאילת שלמה' א' א רח 4; ג קמא; ד קיא) מסתייג מפסיקה זו ופוסק שלכתחילה אין להסתמך על הדעות המקילות, אמנם למקילים יש על מי לסמוך. נוסף על כך מביא שיש יותר מקום להקל בשמנים העשויים מקטניות שגם הן בספק כדוגמת שמן סויה וקנולה.

העולה מכאן, שמעיקר הדין אפשר לסמוך להקל, כיוון שיש כמה וכמה צירופים להתיר, וכמה מפוסקי זמנינו מקילים. גם אם נפסוק כשיטת המחמירים, יהיה מקום להקל בצירוף נוסף של שמני קטניות (שאיסורם מוטל בספק ואכמ"ל), שכן הרבה מוצרים שנחשבים "לאוכלי קטניות בלבד" מופקים מסויה ולפתית, שנראה שמותרים אף לאוכלי קטניות.

¹ שערים המצויינים בהלכה קיז, ז.